

**RƏSMİ-İNİZİBATİ ÜSLUB TERMİNLƏRİNİN
YARANMA YOLLARI HAQQINDA
(sintaktik, kalka, sözlərin ixtisarı və qısaldılması üsulu)**

Z.B.CƏFƏROVA
Bakı Dövlət Universiteti

Rəsmi üslub terminologiyasında xüsusi lay təşkil edən sintaktik üsulla yaranan terminlər bir neçə mərhələli mürəkkəb proseslərin, hadisə və anlayışların ifadə edilməsi zərurətindən doğur. Terminoloji tədqiqatlarda bu üsul yeni dövrün dil hadisəsi kimi qiymətləndirilir: “Leksik-semantik və morfoloji yoldan fərqli olaraq sintaktik yol bütün dillərdə, o cümlədən də, Azərbaycan dilində, xüsusilə ictimai-siyasi terminlərin yaranması sahəsində dilin inkişaf tarixi baxımından yeni dövrün dil hadisəsidir”. (2, s.94). Bunun səbəbi ilk növbədə üslubiyyatın qrammatika ilə bağlılığındadır. Məlumdur ki, üslubiyyat dilin qrammatikası ilə sıx əlaqəlidir və ondan kənarında mövcud deyil. Dilin qrammatik qayda-qanunlarının tarixi ardıcılığı funksional üslublarda da eyni mərhələdə davam etdirilir. Bu baxımdan demək lazımdır ki, Azərbaycan dilində sintaktik yolla düzələn adların tarixi morfoloji yolla düzəldənlərdən daha yenidir. Bu tarixi ardıcılıq dilin termin yaradıcılığında da qrammatikada olduğu kimi sıralanır.

Rəsmi üsluba aid terminlərin sintaktik üsulla yaradılması bir neçə baxımdan təsnif edilə bilər:

I. Birləşmənin komponentləri arasındakı sintaktik əlaqəyə görə;

II. Birləşməyə daxil olan komponentlərin mənşəyinə görə;

III. Birləşmə komponentlərinin qrammatik mənasına görə.

I. Bu qrupda təsnif olunan terminlər tərkib hissələrinin arasındakı sintaktik əlaqənin formalarına görə qruplaşdırılır:

1) Yanaşma əlaqəsi əsasında formalaşan terminlər. Dilçilikdə bu quruluşa daxil olan terminləri sintaktik üsulun leksik-semantik yolla yaranmış istilahları kimi adlandırırlar. Məlumdur ki, belə terminlərin komponentləri arasında heç bir qrammatik vasitədən istifadə edilmir. Burada ancaq leksemlər – leksik vahidlər birləşərək yeni anlayış ifadə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu üsulla termin yaradıcılığının əsas meyarı hadisə, yaxud predmetin tam və hərtərəfli dərk olunmasıdır. Ümumiyyətlə, ictimai-siyasi terminlərin hər hansı bir üsulla yaradılması bu meyarı əsas götürür. Leksik vahid elementar mənalarına – semlərə görə tərkib hissələrinə ayrılı bilər. “Sözün semantikasında anlayışla bağlı məna ilə yanaşı,

onunla əlaqəsi olmayan məna hissələri də var. Anlayışla əlaqədar olmayan bu məna hissələrinin cəmi ləksik fon adlandırılmalıdır” (5, s.110). Ləksik fona daxil olan mənanın dərki isə nəinki termin yaradıcılığı üçün, hətta söz yaradıcılığında da əhəmiyyətə malikdir. Sintaktik üsulun sözügedən növündən istifadə zamanı da müəyyən məna kəsb edən qrammatik vasitənin olmaması, birləşmə təşkil edən vahidlərin ancaq yanaşma əlaqəsi ilə birləşməsi üçün qırılmaz semantik əlaqə ləksik fonun düzgün müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, son dövrün ictimai-siyasi hadisələri ilə bağlı olaraq ortaya çıxan anlayışların dolğun, ifadəli şəkildə adlandırılmasındakı uğurlar bu müəyyənləşdirmənin düzgünlüyündən yaranıb: siyasi sığınacaq, yetərsay, milli qurum, Milli Məclis, siyasi birlik, milli azlıq, milli lider, alğı-satqı, hüquqi dövlət, iqtidaryönlü qüvvələr, ana müxalifət və s.

2) İdarə əlaqəsi əsasında formalaşan terminlər: millət vəkili, sülh siyasəti, seçki qanunu, ölkə prezidenti, icra hakimiyyəti, bələdiyyə seçkiləri, bələdiyyə idarəsi, ümumxalq səsverməsi, ölkə əhalisi, dövlət qurumu, azadlıq mübarizəsi, dövlət sənədi, iş adamı, şəxsiyyət vəsiqəsi, xalq hakimiyyəti, müxalifət partiyaları, özünümüdafiə dəstələri, qeyri-hökumət təşkilatları və s.

II. Rəsmi üslubun mürəkkəb quruluşlu terminləri komponentlərin mənşə müxtəlifliyinə görə maraq doğurur. Bu qrupa daxil olan terminləri iki yarımqrupda təsnif etmək olar.

1) Hər iki, yaxud üç tərəfi yalnız Azərbaycan, ərəb-fars mənşəli sözlərin birləşməsindən yarananlar;

2) Bir tərəfi Azərbaycan, yaxud ərəb-fars, ikinci tərəfi rus-Avropa mənşəli sözlərin birləşməsindən yarananlar.

Söhbət Azərbaycan dilinin daxili imkanları hesabına yaranan terminlərdən getdiyinə görə hər iki tərəfi rus-Avropa mənşəli sözlərdən təşkil olunmuş avtoritar rejim, deputat statusu, kadet partiyası, amnistiya aktı, Olimpiya Komitəsi, demokratik proseslər və s. tipli terminləri təsnifata daxil etmirik. Çünki bu birləşmələrdə dilin daxili imkanları özünü yalnız birləşmənin komponentləri arasındakı sintaktik əlaqədə göstərir.

1) Hər iki tərəfi Azərbaycan, ərəb-fars mənşəli sözlərin birləşməsindən yaranan rəsmi-üslub terminlərindən aşağıdakıları göstərmək olar: soyqırımı, torpaqbasdı, gəlir vergisi, büdcə vəsaiti, sərmayə qoyuluşu, barış sazişi, dil siyasəti, seçki məcəlləsi, vətəndaş həmrəyliyi, qurtuluş günü, atəşkəs, vətəndaş birliyi, beynəlxalq təşkilatlar, hökumət qurumları, hökumət təşkilatları, irtica siyasəti, vətəndaş azadlığı, milli istiqlal, tayfa başçısı, nümayəndə heyəti, iş birliyi, sahibkarlıq hüququ, insan haqları, könüllü dəstələr, çadır şəhərciyi, qaçqın qəsəbələri, baş səfir, milli ədavət, varislik hüququ, durğunluq dövrü, siyasi durum, siyasi böhran, vergi siyasəti, milli quruculuq, müstəqil dövlət, icra hakimiyyəti başçısı, bələdiyyə sədri, dövlət müşaviri, illik gəlir, iqtisadi böhran, fəvqəladə vəziyyət, seçki qərargahı, gənclər təşkilatı, Qarabağ Azadlıq Təşkilatı, ictimai vəkil, ictimai televiziya və s.

2) Bir tərəfi Azərbaycan, yaxud ərəb-fars, ikinci tərəfi rus-Avropa mənşəli sözlərin birləşməsindən yarananlar. Belə terminlərdə rus-Avropa mənşəli ifadələr birləşmənin həm birinci, həm də ikinci, yaxud üçüncü, dördüncü tərəfində ola bilər: seçki platforması, ölkə prezidenti, terrorçu təşkilatlar, şəhər meri, komanda-qərargah təlimləri, test imtahanları, ATƏT-in Bakı ofisinin rəhbəri, diplomatik saziş, diplomatik yazışma, geosiyasi durum, kəsərli arqument, ratifikasiya etmək, akkreditə olunmaq, baş konsul, radikal qanad, siyasi insident, fermer təsərrüfatı, investisiya qoyuluşu, siyasi aksiya, konstitusiyaya hüququ, demokratik ölkə, demokratiya yolu, hərbi doktrina, iqtisadi embarqo, iqtisadi monopoliya, ümumxalq referendumu, rəsmi titul, Milli-Demokratiya İnstitutu, amnistiya fərmanı, milli ideologiya, alternativ namizəd, deputat səlahiyyəti, deputat toxunulmazlığı, seçki kompaniyası, avtoritar dövlət, unitar dövlət, veto hüququ, iqtisadi blokada, informasiya qıtlığı, savaş doktrinası, dövlət aparatı, prezident iqamətgahı, viza sənədləri, politoloji baxım, torpağın appeksiyası, demokratik inkişaf, kredit vergisi, beynəlxalq forum, Minsk qrupunun həmsədri, lider dövlət və s.

III. Birləşmə komponentləri qrammatik mənalarına görə də zənginlik təşkil edirlər. Onları aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

1) Hər iki tərəfi isimlə ifadə olunan mürəkkəb terminlər. Bu terminlər arasında həm yanaşma, həm də idarə əlaqəsi özünü göstərir, yəni I növ təyini söz birləşməsi strukturunda olan terminlərə, həm də ikinci, III növ təyini söz birləşmələri strukturunda olan terminlərə təsadüf edilir: ana müxalifət, dövlət quruluşu, baş konsul, icra başçısı, alğı-satqı, seçki qanunu, bələdiyyə seçkiləri, ölkə əhalisi, iş adamı, iş birliyi və s.

2) Birinci tərəfi sifət, ikinci tərəfi isimlə ifadə olunan terminlər. Bu terminlər yanaşma əlaqəsi ilə birləşir: siyasi sığınacaq, hüquqi dövlət, iqtidaryönlü qüvvələr, diplomatik saziş, milli mənafe, milli şüur, siyasi birlik və s.

3) Birinci tərəfi alınma isimlə və sifətlə ifadə olunan termin, ikinci tərəfi mürəkkəb fel və olmaq, etmək köməkçi fellərindən təşkil olunanlar: ratifikasiya etmək, akkreditə olunmaq, autentik hesab olunmaq və s.

Rəsmi üslub terminlərinin yaradılmasında kalka üsulu özünəməxsus yer tutur. Bu üsulla termin yaradıcılığında əsas rolunu sözün quruluşu oynayır, tərcümənin də müəyyən payı olur. Dilçilərin müəyyən qrupu kalka üsulunun tədqiqi zamanı üç anlayışın qarşılıqlı münasibətlərindən bəhs edirlər. Bu anlayışlar aşağıdakılardır: kalka, alınma, tərcümə. Hər üç anlayışa istənilən prizmadan baxdıqda, yəni prosesin gedişi nöqtəyi-nəzərindən, istərsə də, prosesin nəticəsi kimi yanaşdıqda oxşar cəhətlərin olduğunu görmək mümkündür. Belə ki, hər üç halda başqa dildəki vahidin qarşılığını tapmaq lazım gəlir. Tərcümə prosesində sözlərin ekvivalentlərinin tapılması zəruri şərtidir: "Obyektlərin ekvivalentliyi onların hansısa münasibətlərə görə bərabərliyini ifadə edir. Bütün münasibətlərə

görə bərabərlik mümkün deyildir. Çünki, universumun hər hansı şeyi yeganədir” (7, s.38). Kalka başqa dilin sözünün səs qabığı deyil, struktur və semantikasını özündə birləşdirir. Reformatski isə kalkanı “sözün hissələr üzrə tərcümə edilib, sonra həmin hissələrin mexaniki surətdə birləşdirilməsi” adlandırır (8, s.117).

Kalka alınma ilə milli termin arasında keçid xarakteri daşıyır. Belə ki, məzmun alınma, forma isə milli olur. Bütün dillərdə olduğu kimi, Azərbaycan dilində də kalka zamanı digər dildən götürülmüş termin milli dilin daxili imkanları hesabına yaranan vahid üçün model rolunu oynayır. Alınma termin milli dil vahidi ilə əvəzlənir. Kalka üsulu ilə əmələ gələn terminlərin hər biri dilin öz daxili materialı əsasında yaradıldığına görə dilin daxili inkişaf qanunları həlledici rol oynayır. Kalka sözalmanın xüsusi bir növüdür. Bu, müvafiq əcnəbi sözlərin quruluşu kimi formalaşan, lakin onların maddi əsasını almayan sözlərdir. Axmanova kalkanı termin kimi belə açıqlayır: “Kalkaetmə başqa bir dilin, yaxud başqa dillərin leksik-semantik modelinin alınması, onları nəzərdə tutulan dilin morfevləri ilə tamamlamaqla yeni sözlər yaradılması, yaxud dilə yeni sintaktik üsulların gətirilməsidir (4, s.188). Deməli, kalkalar söz yaradıcılığının bir forması olub, dilin daxili imkanları hesabına kənar dil elementlərinin təsiri ilə yaranan dil vahidləridir. Rəsmi üslubda kalka üsulu ilə yaranan terminlər də ənənəvi olaraq, başqa dilə məxsus sözlərin və söz birləşmələrinin tərkib hissələrini ana dilinin müvafiq sözləri və söz birləşmələri ilə dəqiq tərcümə etmək üçün həmin sözlərin modeli üzrə qurulmuş sözlər, yaxud ifadələrdir. Etimon dildəki formasından asılı olaraq rəsmi üslubda kalka üsulu ilə yaranan terminlər quruluşuna görə sadə və mürəkkəb olur. Burada “sadə” sözü nisbi anlayış kimi qəbul edilə bilər, çünki sadə adı altında təqdim edilən kalka-termin quruluşuna görə düzəltmə də ola bilər. Məlumdur ki, rus dilindən, yaxud Avropa dillərindən yaxud əsasən, ingilis dilindən bu və ya digər termin kalka edilərkən Azərbaycan dilində həmin terminin qarşılığı və onun şəkilçisinə uyğun şəkilçi götürülür. Kalka üsulu ilə yaranan terminləri quruluşuna görə sadə və mürəkkəb kimi qruplara ayırarkən onların söz və ya söz birləşməsi şəklində olmaqlarını nəzərdə tuturuq. Bir sözdən ibarət olan kalka-terminlər sadə (bu söz quruluşuna görə sadə, düzəltmə ola bilər), söz birləşməsindən ibarət olanlar isə mürəkkəb adlanır. Qeyd etmək lazımdır ki, kalkaya məruz qalan dil vahidləri əsasən, söz birləşməsi şəklində olan terminlərdir.

Terminlərin yaradılması üsullarından sayılan abreviatura digər üsullardan fərqlənir. Çünki bu üsulla yeni termin yaradılmır, yalnız onun forması, maddi qabığı dəyişdirilir. M.Adilov haqlı olaraq bu hadisəni yalnız dilin lüğət tərkibinin zənginləşdirilməsi kimi qiymətləndirir: “Abreviasiya hadisəsinin məhsulu olan abreviaturalar dilin lüğət tərkibinin zənginləşdirilməsində böyük rol oynayır. Leksik abreviaturalar dilin digər sözlərinə aid bütün xüsusiyyətlərə malik olur” (1, s.42).

Bu üsul termin yaradıcılığından çox qənaətə xidmət edir. Abreviatura bir qayda olaraq mürəkkəb terminləri əhatə edir. Bu üsulla yaranan terminlər müəyyən tarixi şəraitdə zərurətdən doğan sözlərdir.

Abreviaturalar sintaktik üsulla yaradılmış terminləri əhatə etdiyinə görə terminoloji sistemdə mürəkkəb tərkibli terminlərin sadə quruluşlu ifadələrlə əvəz olunmasına şərait yaradır.

Rəsmi üslubda Azərbaycan dilinin daxili imkanları hesabına yaranan terminlər məhsuldarlıq təşkil etsə də, bu üslubun terminoloji sistemində alınmalar xüsusi lay təşkil edir.

Azərbaycan dilinin daxili imkanları əsasında bu dilin söz yaradıcılığındakı üsullardan istifadə ilə müəyyən anlayışın ifadəsi üçün müvafiq termin yaratmaq mümkün olmadıqda başqa dildən həmin anlayışı ifadə edən termin hazır şəkildə alınıb işlədilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dili terminologiyasının böyük bir qismini başqa dillərdən alınmış terminlər təşkil edir. Bu hal özünü təkcə Azərbaycan dilində deyil, digər dillərdə də göstərir. Çünki termin yaradıcılığının mənbəyi cəmiyyətdəki yeniliklərdən, inkişafdan gəlir. Elm və mədəniyyətin inkişafı ilə əlaqədar yaradılan və dildə qarşılığı olmayan bir sıra elmi-texniki terminləri bilavasitə onların yarandığı ilk mənbələrdən – Avropa xalqlarının dillərindən götürmək məqsədəuyğundur. Hər hansı bir dildə yeni yaranmış məfhumu ifadə etmək üçün termin yaratmaq mümkündür, lakin onlar özünü çox zaman doğrultmaya bilər, belə ki, bu sözlərlə etimon dildəki anlayışların məna çalarlarını ifadə etmək hər zaman mümkün olmur, onların əvəz, yaxud tərcümə edilməsi təhrif və dolaşıqlıq yarada bilər. Məsələn, rəsmi üsluba gələn son dövr terminlərindən “ratifikasiya etmək” ifadəsinin birinci tərəfini semantikasına görə, “təsdiq” sözü ilə əvəz etməyin mümkünlüyü ilk baxışda asan olur. Lakin latın mənşəli *ratus-facere* sözünün dolğun və dəqiq tərcüməsi üçün dildə söz yoxdur. Onu yalnız mürəkkəb söz birləşməsi ilə dəqiq ifadə etmək mümkündür: səlahiyyətli nümayəndələrin imzaladığı beynəlxalq müqavilənin ölkənin ali qanunvericilik orqanları tərəfindən təsdiq edilməsi. Bir sözün dəqiq ifadəsi üçün belə geniş struktura ehtiyac yoxdur, “təsdiq etmək” birləşməsi isə bu alınmanın mənasını tam ifadə edə bilmir, burada söhbət məhz ali qanunvericilik orqanlarının təsdiqindən gedir. Buna görə də bu terminin dilə gətirilməsi zəruriləşmişdir. Belə terminlərə külli sayda misal göstərmək mümkündür: Akkreditə etmək (etimon dil latın, mənbə isə fransız dilidir, fonetik dəyişiklik müvafiq olaraq belədir: *accredere-accrediter-akkreditiv*) – diplomata, dövlət nümayəndəsinə xarici dövlətlərdən birində müəyyən səlahiyyətlərin verilməsi; kondominium (etimon dil – latın dilidir, mənbə – ingilis dilidir, etimon dildəki kimi yazılır və tələffüz edilir) – eyni bir ərazinin iki və daha artıq dövlət tərəfindən idarə edilməsi, denonsasiya (etimon dil – latın dilidir-denuntiatio, mənbə fransız dilidir – denonciation) – aralarında bağlanmış müqavilənin pozulması barədə bir ölkənin digərinə xəbərdarlığı; nomenklatura

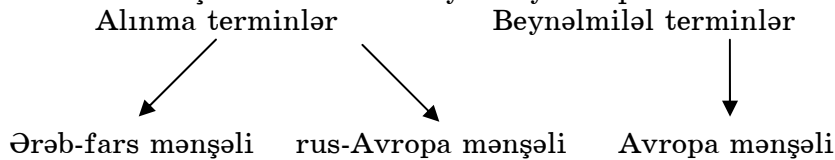
(etimon dil, latın dilidir, tələffüzdə və yazıda fonetik dəyişikliyə uğramayıb) – kadrları ali instansiyalar tərəfindən təsdiq edilən vəzifələrin siyahısı; ipoteka (etimon dil yunan dilidir-hupotheka)-kredit idarələrinin daşınmaz əmlakın girov qoyulması şərtilə verdiyi ssuda; proteksionizm (etimon dil – latın dilidir, mənbə – rus dilidir, fonetik dəyişiklik müvafiq olaraq belədir: protektio-протекционизм-протексионизм) – ölkənin milli iqtisadiyyatının xarici ölkə iqtisadiyyatının rəqabətindən qorumaq istiqamətində apardığı iqtisadi siyasət.

Rəsmi üslubda böyük sürətlə formalaşan və yüksək məhsuldarlıqla işlənən belə terminlər beynəlmiləl xarakterli dil vahidləridir. Ayrı-ayrı məfhum və anlayışları ifadə etmək üçün terminlərin beynəlmiləl xarakterli dil vahidləri ilə ifadə olunması dilin terminologiyasının funksionallığını şərtləndirməklə yanaşı, onun beynəlxalq dil ailəsinə inteqrasiyasını asanlaşdırır. Dillərin qarşılıqlı şəkildə bir-birinə təsiri daha çox məhz terminlərin alınması vasitəsilə reallaşır. Termin alınması dünya dillərində ortaq leksik vahidlərin formalaşmasına səbəb olur, beləliklə də, beynəlmiləl terminlər yaranır.

Beynəlmiləl termin adından görüldüyü kimi, beynəlxalq aləmdə işlənən dil vahidləridir. Bu terminə münasibət dilçilikdə eyni cür deyil. Bir qrup tədqiqatçılar beynəlmiləl terminlərin fonetik, qrafik, semantik yaxınlıqlarına görə başqa terminlərdən fərqlənməsini qeyd edirlər. Bəzi tədqiqatçılar isə eyni bir terminin bir neçə dildə işlənməsini beynəlxalq termin kimi qəbul edirlər: “...bu və ya digər söz bir sıra dillərdə işlənirsə, onu “internasionalizm” (beynəlxalq söz – Z.C) sırasına daxil etmək olar (9, s.65). Beynəlmiləl termin anlayışını dildəki bütün alınma terminlərə aid etmək olmaz. Dildə elə alınma termin ola bilər ki, o yalnız etimon və termini alan dillərdə işlənə bilər. Məsələn, Azərbaycan dilinin terminologiyasında özünə yer qazanmış ərəb-fars terminlərini beynəlxalq termin kimi qəbul etmək düz deyil. Beynəlxalq termin məhz müxtəlif sistemli dillərdən bir neçəsində işləndikdə bu statusu qazanır. Ərəb-fars mənşəli terminlər isə etimon dil istisna olunmaqla, əsasən iltisqi dillərdə işlənir.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlmiləlizmlərin işlənmə dairəsi bütün üslublar və sahələr üçün eyni deyil. Rəsmi üslub bu baxımdan üstünlük təşkil edir. V.Vinoqradov xarici sözlər və alınma terminlərin yayılmasından bəhs edərkən belə bir nəticəyə gəlir ki, “...rus ədəbi dilinə daxil olan xarici sözlər, əsasən aşağıdakı sahələri əhatə edir: təbiət və sosial-iqtisadi elmləri, ictimai məişət, sənayeni, cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və hüquqi laylarını” (6, s.430).

Qeyd etmək istərdik ki, rəsmi üslubun yad dil elementləri ilə ifadə olunmuş terminlərini iki yerə ayırmaq olar:

Rəsmi üslubun tarixinə nəzər saldıqdan sonra belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür: bu üslubun alınma terminləri müəyyən dövrə qədər ərəb-fars, sonralar isə rus, bəzən rus dili vasitəsilə alınmış Avropa mənşəli istilahlardır. Beynəlmiləl terminlər isə son əsrlərin məhsuludur və hal-hazırda bu vahidlərin rəsmi üsluba güclü axını başlanıb. Bu terminlər terminologiyada heç bir problem yaratmır, əksinə "...milli dildə terminlərin formalaşmasına beynəlmiləl fond çox böyük köməklik göstərir. Belə təsir olmasa, heç bir milli terminologiya yeni yaranan anlayışları tam ifadə edə bilməz, onları tam əks etdirə bilməz" (3, s.131).

Rəsmi üslubun beynəlmiləl səciyyəli terminləri bir çox hallarda milli dil elementləri ilə sintez şəklində işlədilir. Bu özünü ən çox etmək, olmaq köməkçi fellərinin terminə qoşulması ilə göstərir. Bəzən isə ayrı-ayrı sözlərin beynəlmiləl vahidlərlə sintaktik üsulla yeni termin yaratdığına şahidi oluruq: geosiyasi durum, strateji araşdırmalar, beynəlxalq arena, ümumlilər, ikili standartlar, koalisiya qüvvələri, kardinal dəyişiklik, parlamentlərarası, çoxpartiyalılıq, yarımleqal, qeyri-liberal, regional görüşlər, ümumxalq referendumu, beynəlxalq agentliklər, feildyeger vasitəsi, ölkə prezidentliyi, güc strukturları, milli kontekst, siyasi motiv, dövlət registri, transmilli, siyasi divident, tranzit ölkə, proporsional seçki, majoritar seçki, ekstermal vəziyyət, plenar iclas, prioritet məsələ, qeyri-legitim, strateji əməkdaşlıq, aksioner təşkilat, kriminal vəziyyət, demokratik inkişaf, investisiya qoyuluşu, kosmopolit məsələ, rasionallıq əmsalı, dövlət departamenti, operativ tədbir, dövlət statusu və s.

Beynəlxalq terminlərin dilin sözdüzəldici şəkilçiləri vasitəsilə yarım milliləşdirilməsi də tez-tez təsadüf olunan haldır: stimullaşdırma, liberallıq, liberallaşma, radikalıq, qloballaşma, regionallaşma, terrorçu, terrorçuluq, standartlaşma və s.

Göründüyü kimi, bu zaman əsasən proses vəziyyət bildirən -laşma², -laşdırma², mücərrədlik bildirən -lıq⁴ şəkilçilərindən və qismən də peşə, sənət, fəaliyyət bildirən -cı⁴ şəkilçisindən istifadə edilir.

Rəsmi üslubda işlənən alınma terminlərin qısa izahından sonra belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür.

Rəsmi üslub terminologiyası bu leksik vahidlərin nəzəriyyəsinə uyğun olaraq universal səciyyəli amilləri özündə əks etdirir. Belə ki, rəsmi üslub leksikasında bəşəriyyətin topladığı bilikləri ifadə edən xüsusi sözlər – beynəlmiləl terminlər toplumu xüsusi lay təşkil edir.

Rəsmi üslubun alınma terminləri digər sahədə işlənən yad dil elementlərindən təşkil edilmiş terminlərə nisbətən daha tez kütləviləşir. Rəsmi üslubun dövlətçiliklə, onun apardığı siyasətlə bağlı terminlərinin yayılmasında və işləklilik qazanmasında ictimai-siyasi amillər cəmiyyət üzvlərinin siyasi biliyi, marağı və ideologiya mühüm iş görür.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Adilov M.İ. Müasir Azərbaycan dilində abreviasiya. Namizədlik dissertasiyası. Bakı, 1986.
2. Mirtalıblı İ.H. Azərbaycan dilinin ictimai-siyasi terminologiyası. Bakı, 2003, 115 s.
3. Sadıqova S.A. Azərbaycan dili terminologiyasının nəzəri problemləri. Bakı, Elm, 2002, 230 s.

Rus dilində

4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, Наука, 1966.
5. Верещагин Е. У истоков славянской философской терминологии: Ментализация как приём терминотворчества. Вопросы языкознания, 1982, № 6.
6. Виноградов В.В. Очерки по истории русского литературного языка XVII–XIX веков. Москва, Высшая школа, 1982, 529 с.
7. Латышев А.К. Перевод: проблемы, практика и методика преподавания. Москва, 1988.
8. Реформатский А.А. Введение в языкознание. Москва, 1955.
9. Шахрай О.Б. К вопросу о смысловых взаимоотношениях интернациональных слов в разных языках. В журнале "Иностранный язык в школе", 1955, № 1.3

**О ПУТЯХ ОБРАЗОВАНИЯ ТЕРМИНОВ
ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОГО СТИЛЯ
(синтаксический метод, метод калькирования,
метод сокращения слов и аббревиатура)**

З.Б.ДЖАФАРОВА

РЕЗЮМЕ

Синтаксический способ образования терминов, составляющих особый слой официальной терминологии, может быть классифицирован в следующих аспектах:

1. По синтаксическим связям между союзом и компонентами
2. По происхождению компонентов, входящих в союз
3. По грамматическому смыслу соединяющих компонентов

В создании терминологии официального стиля своеобразная роль принадлежит методу калькирования. В образовании терминов способом калькирования велико значение структуры слова, доля заслуги имеется также у перевода.

Совершенно особую группу составляет аббревиатура. Это объясняется тем, что данный способ не приводит к образованию новых терминов, а лишь изменяет их материальную оболочку.

В целом, говоря о способах образования официально-деловых терминов, не следует ограничиваться терминами, образованными за счет внутренних возможностей языка. В терминологической системе данного стиля особым слоем представлены заимствования.

**ABOUT WAYS OF OFFICIAL AND BUSINESS STYLE TERMS' FORMATION
(syntactical method, method of loan –
translation, method of word's shortening and abbreviation)**

Z.B.JAFAROVA

SUMMARY

Syntactical way of terms' formation, which form a particular level of official terminology, may be classified in the following aspects:

- 1) according to syntactical connections between conjunction and its components
- 2) according to an origin of components, incoming the conjunction
- 3) according to the grammer meaning of connecting components

The method of loan-translation plays a peculiar role in the formation of official style's terminology. The word structure as well as translation deserve particular attention in the process of this way's realization.

Abbreviation forms quite a separate group because this method doesn't lead to the new term's formation. It only changes their material shape.

As a whole, speaking about official and business terms' formation ways, one shouldn't limit oneself to the terms, which had been formed owing to the language's inner possibilities. In terminological system of this style loan-words had been represented by special level.